

Т.ЖУМАМУРАТОВ ПОЭЗИЯСЫНДА АЛЛИТЕРАЦИЯ ҲӘМ АССОНАНСЛАРДЫҢ СТИЛЛИК ӨЗГЕШЕЛИКЛЕРИ

Балтабаев Азамат

ҚМУ 2-басқыш магистранты

Аннотация: Ушбу мақолада қорақалпоқ адабиётіда ўзининг ўлмас ижоди билан из қолдирган шоир ва ёзувчи Т.Жумамуратов ижодида аллитерация ва ассонансларнинг лингвопоэтик хусусиятлари очиб берилган.

Калит сўзлар: лингвопоэтика, эмоционал-экспрессив, бадиий матн, фоностилистика, аллитерация, ассонанс.

Аннотация: В данной статье раскрываются лингвопоэтические особенности аллитерации и ассонанса в произведениях поэта и писателя Т. Жумамуратова, оставившего след в каракалпакской литературе своим бессмертным произведением.

Ключевые слова: лингвопоэтика, эмоционально-экспрессивный, художественный текст, фоностилистика, аллитерация, ассонанс.

Abstract: In this article, the linguopoetic features of alliteration and assonance in the works of the poet and writer T. Jumamuratov, who left a mark in Karakalpak literature with his immortal work, are revealed.

Key words: linguopoetics, emotional-expressive, artistic text, phonostylistics, alliteration, assonance.

Тил адамлар бир-бири менен байланыс орнатыўында пайдаланылады ҳәм жәмийет ағзалары тил бирликлеринен түрли усылларда қолланады. Мәселен, туўрыдан-туўры йәки көркемлик жақтан жетилистирген ҳалатта да қолланыўы

мүмкін. Тилдегі сөзлер, сөз дизбеклери хәм гәплер барлығы сеслер арқалы дүзиледи. Сөйлеудеги сеслик қураллар айырым жағдайларда стиллик мақсетте де қолланылады. Сеслердің стиллик жақтан өзгешеликлерге ийе болыуы фоностилистикалық изертлеулердің жүзеге келиуине себеп болған.

Усы сыяқлы тилдің хәр түрлі тәреплерин избе-из бирлестирип, оны бир пүтин система сыпатында үйрениу тил илиминде ХХ әсирдің жигирмаланшы жылларында қәлиплести хәм өз рауажланыу бағдарларына ийе болды.

Хәзирги күнде тилимизде айрықша изертлеу объектине алынған көркем тексттің лингвопоэтикалық анализи мәселесине айрықша дыққат аударылмақта. Лингвопоэтика тарауы текстте қандай тил қураллары жәрдемінде пикирлер аңлатылыуын хәм оқыушыға қандай эмоционал-әстетик тәсир көрсетиуин изертлейди.

Рус тил билиминде Л.В.Шерба, Р.И.Аванесов, М.В.Панов, Л.Р.Зиндер хәм т.б. алымлардың мийнетлерінде фоностилистикаға байланыслы бир қанша илимий пикирлер берилген. Қарақалпақ тил билиминде бул бойынша арнаулы түрде изертлеулер аз. Тек илимпаз Ш.Әбдиназимовтың «Лингвопоэтика», Б.Юсупованың «Фоностилистика» мийнетлерінде бул мәселе сөз етиледі.

Ал, әдебиятшы илимпазлардан Қ.Жәримбетов, Қ.Оразымбетов, Б.Генжемуратов, А.Досымбетовалардың мийнетлерінде аллитерация, ассонанс, диссонанс қубылыслары әдебият теориясына байланыслы басқа да мәселелер менен бирге сөз етилген.

Көркем тексттің қурылысындағы фонетикалық факторларға, басқаша айтқанда, тексттің сеслик жақтан шөлкемлестирилиуин сестің мәнилик хәм фонетика-семантикалық байланысларын сәулелендириуши түрлерине «аллитерация» хәм «ассонанс» киреди.[4]

Биргелкили дауыссыз сеслердің қайталаныуы «аллитерация» қубылысы болып, бунда сеслик тәкирарлар вертикал хәм горизантал түрде қолланылып, фонетика-семантикалық байланыслардың пайда болыуында әхмийетли мәниге ийе болады.

Т.Жумамуратов шығармаларында аллитерация жийи ушырасады. Олар шайырдың қосықтарында төмендегіше берілген:

Бірдей дауыссыз сеслердің қосық қатарларының дәслепки үш қатарында қайталаныуы:

Бир хәриптен барып-барып,
Бир роман қуралар,
Бир гербиштен жалғанысып...

Бес жыл жүрип байдан алған бир тайды,
Бағып-қағып атлы болдым дегенде,
Берген байдың өз урысы урлайды. («Малды қут»)

Жазыушы деме Бабашты,
Жумабай ма, ей-қойшы,
Жазыпты қурттай сауашты... («Қосық хаққында қосық»)

Биргелкили бірдей дауыссызлардың қосық қатарларының дәслепки еки қатарында қайталаныуы:

Шайыр талай шәрт қояды өзине:
Шебер болсаң халық қызықсын сөзиңе. («Шайырлық шәрти»)

Мийнетіңе дос қууансын, душпаның,
Маңлайынан қатты урсын **соқ-соқ-соқ!**

Қарақалпақ елинде де жырланды,
Қамбар батыр, **Муңлық-Зарлық**, **Төлеген**. («Қазақ жигитіне»)

Бұл мысаллар сеслик символизмді өзінде сәулелендирип келген. Қатар келген сөзлердің басында тәкирарланып келген сеслер жаңа мәнини пайда етпейди, олар тексттің мазмунлық хәм фонетикалық тәреплериниң өз ара тәсири тийкарында акустикалық жақтан тәсиршеңликти күшейтип келген.

Яғнай, қосық оқышысында өзгеше эмоционал-экспрессивликти өзінде сәулелендиреди.

Дизбеклесип келген сөзлердің басында бирдей ямаса уқсас дауыссы сеслерди көркемлик, стиллик мақсетте тәкирарлап қолланыуы усылы «ассонанс» термини арқалы аңлатылады. Б.Юсупованың илимий мийнетинде: Қарақалпақ тилинің лингвистикалық сөзликлеринде «Ассонанс – турақлы сөз дизбеклеринде гезлесетуғын дауыссылардың үнлеслиги» [3], рус тил билиминдеги сөзликлерде «Ассонанс – тексттиң експрессивлигин арттырыуы ушын бирдей дауыссы сеслерди қатар фраза, строфада тәкирарлау деп анықлама берилген [6].

Т.Жумамуратов шығармаларында қарақалпақ тилинің сеслик курамында көркемлик, күшли експрессияны пайда етиу мақсетинде бирдей ямаса бир-бирине айтылыуы, еситилиуи уқсас болған дауыссы сеслердин қатар келген сөзлердин басында тәкирарланып қолланылыуы – ассонанс кубылысын көркемлеу куралы сыпатында шебер пайдаланған.

Арысландай айқасты балуан шолақ,
Асқары азатлықтың жолын излеп. («Гейбир қазақ жазыушыларына»)

Алтын әсир заманының
Адамымыз биз бүгин («Жаңа жылда»)

Ақ алтынлы елдин қайтпас қайсары,
Артық, Қазақ, Абажандай қахарман. («Төрткүл»)

Оқыушылар «пах, ширин!»-деп байқасын,
Ойдан тууған лириканың тасқыны. («Шайырлық шәрти»)

Өзбек пенен қазақта дастурхан кең,
Өзлериниң жасарған үлкесиндей. («Ғабит Мусрепов тууралы»)

Еки көзи қылтыйып,
Ерни кетти бозарып («Мәспамбеттиң түси»)

Бул мысалларда «а», «ө», «е» даўыслы сеслери қатар келип, сөзлердин басында қолланылған. Бул арқалы шайыр пикирди көркемлеп жеткерийге урынғанын, сөзлердин тәсир етиў дәрежесиниң күшейгенлиги сезиледи.

Улыўмаластырып айтқанда, шайыр Т.Жумамуратов поэзиясында аллитерация ҳәм ассонанслардан стиллик жақтан жүдә шебер пайдаланылған. Оқыўшыға пикирлердин сулыў ҳәм дәл жеткерилиўинде де ассонанс ҳәм аллитерацияның хызмети үлкен. Сонлықтан да, шайырдың лирикалық қатарлары өзиниң уйқасымлылығы, эмоционал-экспрессивлик өзине тәнликлери менен ажыралып турады.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1. Әбдиназимов Ш. Бердақ шығармаларының тили. – Ташкент: «Фан», 2006.
2. Erjanova D. Ibrayim Yusupov poemalarini lingvopoetikaliq analizi. Nókis, 2022.
3. Насыров Д.С., Бекбергенов А., Жәримбетов А. Русша-қарақалпақша лингвистикалық терминлер сөзлиги.-Нөкис: Билим, 1992.
- 4.Қиличев Э.Ўзбек тилининг практик стилистикаси. –Тошкент: Ўқитувчи,1985.
5. Yoldoshev M. Badiiy matn va uning lingvopoetik tahlili asoslari. –Toshkent: “Fan”, 2007.
6. Юсупова Б. Фоностилистика. –Ташкент,2021.